

URZĄD MARSZAŁKOWSKI WOJEWÓDZTWA
ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

REGIONALNY OŚRODEK POLITYKI SPOŁECZNEJ

---

*„Zjawisko agresji
w szkołach gimnazjalnych
i ponadgimnazjalnych oraz
w środowisku rodzinnym województwa
świętokrzyskiego”*

Raport z badania wersja skrócona

Kielce, marzec 2013 r.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Centrum
Rozwoju
Zasobów
Ludzkich

OBSERWATORIUM INTEGRACJI SPOŁECZNEJ
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Obserwatorium Integracji Społecznej powstało w ramach projektu „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego

Badanie wykonane w ramach realizacji przez województwo świętokrzyskie zadania pn. „Wsparcie regionalnych ośrodków polityki społecznej w zakresie utworzenia Obserwatorium Integracji Społecznej”, w ramach projektu „Koordynacja na rzecz aktywnej integracji” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Działania 1.2 Wsparcie systemowe instytucji pomocy i integracji społecznej Priorytet I Zatrudnienie i integracja społeczna Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.

1. Wstęp

Przedmiotem niniejszego badania jest diagnoza zjawiska agresji w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych a także w środowisku rodzinnym. Koncepcja badania opracowana została przez Obserwatorium Integracji Społecznej pod kierunkiem Pani Barbary Jakackiej – Green – Dyrektora ROPS. Realizatorem badania była Korporacja Badawcza Pretendent z Wrocławia wyłoniona w drodze przetargu nieograniczonego. Zespół badawczy pracował pod kierunkiem dr Adama Ustrzyckiego. Recenzji niniejszego opracowania dokonał prof. nadzw. dr hab. Jacek Kurzępa Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej.

Agresja według definicji Władysława Szewczyka to „Wszelkie działanie (fizyczne lub słowne), którego celem jest wyrządzenie krzywdy fizycznej lub psychicznej – rzeczywistej lub symbolicznej – jakiejś osobie lub czemuś, co ją zastępuje”.¹ Z kolei **przemoc**, to intencjonalne działanie sprawcy, mające na celu zmuszenie ofiary przemocy do określonych zachowań.²

Koncepcja badania zakładała spojrzenie na problematykę zachowań agresywnych i przemocy z punktu widzenia zarówno dzieci i młodzieży, osób związanych ze szkołą, czyli pedagogów oraz psychologów i wychowawców szkolnych, ale również z punktu widzenia instytucji zajmujących się tą tematyką.

Diagnozowanie przemocy i agresji w szkołach napotyka na zasadniczą trudność polegającą na sporych różnicach pomiędzy wyobrażeniami dominującymi w opinii publicznej, a rzeczywistością. Wyobrażenia, czy chociażby jednostkowe doświadczenia wskazują na stale rosnącą częstotliwość zachowań agresywnych. Tymczasem badania wyraźnie udowadniają, że poziom agresji i przemocy w szkole spada. W związku z tym rzetelne zdiagnozowanie zjawisk agresji i przemocy, a następnie – popularyzacja wyników tych badań pomoże zrozumieć ważne problemy uczniów, ich rodziców i nauczycieli, a także umożliwić skuteczne przeciwdziałanie tym problemom.

---

¹ Szewczuk W. (red.), *Słownik Psychologiczny*, WP, Warszawa 1985

² Mellibruda J., *Oblicza przemocy*, *Remedium XII* 1993, cyt. za. Agresja i przemoc w szkolnych działaniach profilaktycznych. Poradnik metodyczny dla nauczycieli, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu: Warszawa 2004, s. 4

2. Cele badań

Cele jakie przyświecały realizacji badania to:

- ➡ określenie skali, rodzaju i form przemocy w środowisku szkolnym i rodzinnym,
- ➡ określenie przyczyn stosowania przemocy,
- ➡ analiza czynników warunkujących przemoc (m.in. atmosfera szkolna i rodzinna, demokracja w szkole, kapitał społeczny uczniów),
- ➡ określenie skali agresji i przemocy rówieśniczej oraz agresji i przemocy w relacjach pomiędzy nauczycielami a uczniami,
- ➡ określenie: czynników sprzyjających przemocy i agresji,
- ➡ określenie roli nauczycieli, wychowawców i pedagogów w zapobieganiu agresji,
- ➡ określenie wpływu sytuacji domowej (rodzice – dziecko) na postawy uczniów,
- ➡ zdiagnozowanie poziomu świadomości z tytułu odpowiedzialności karnej za stosowanie przemocy w środowisku szkolnym i rodzinnym,
- ➡ wskazanie osób przekazujących informacje o odpowiedzialności karnej za stosowanie przemocy,
- ➡ określenie uwarunkowań mogących sprzyjać popełnianiu samobójstw, samookaleczeń, autoagresji na tle przemocy,
- ➡ określenie roli szkolnych programów profilaktycznych na przeciwdziałanie przemocy.

3. Metodologia

Opis metod badawczych

W ramach metod jakościowych została zastosowana technika *desk research*.

Analiza materiałów zastanych (desk research) - inaczej nazywana jest analizą źródeł wtórnych. Jest to metoda poszukiwania informacji które już istnieją. Polega na analizie różnorodnych, dostępnych materiałów źródłowych takich jak: materiały Zamawiającego (wcześniejsze badania, dane wewnętrzne), dane statystyczne (GUS), opracowania branżowe, prasa branżowa, materiały zamieszczone w Internecie (ogólnodostępne raporty innych firm i instytucji badawczych, informacje ze stron internetowych urzędów, fora internetowe itp.).

W ramach tego badania została przeprowadzona analiza materiałów w oparciu o dane pochodzące z:

- ➔ Komendy Wojewódzkiej Policji w Kielcach
- ➔ Świętokrzyskiego Kuratorium Oświaty w Kielcach
- ➔ Policyjnej Izby Dziecka w Kielcach

ze szczególnym uwzględnieniem agresji w szkołach.

Badanie ankietowe PAPI (Paper and Pencil Interview) - W ramach metod ilościowych została zastosowana technika PAPI. Jest to technika stosowana podczas realizacji badań ilościowych. Polega ona na przeprowadzeniu przez ankietera wywiadu z respondentem przy wykorzystaniu papierowego kwestionariusza. Wywiady mogą być realizowane w domach respondentów, miejscu pracy, siedzibie ośrodka badawczego. Ankieter przeprowadza wywiad w sposób bezpośredni (face to face). Zadaje pytania i notuje w kwestionariuszu odpowiedzi. W razie wątpliwości udziela respondentowi wyjaśnień. Uzyskane w ten sposób wyniki są kodowane i wprowadzane do komputera. Następnie dokonuje się analizy statystycznej zebranego materiału.

Technika PAPI została wykorzystana podczas badania wśród rodziców uczniów szkół gimnazjalnych, zawodowych, liceów i techników oraz kadry pedagogicznej w tym psychologów.

CAWI - (od ang. Computer-Assisted Web Interviewing) - ankieta internetowa nadzorowana przez system komputerowy to aktualnie jedna z najszybciej rozwijających się metod w badaniach ilościowych. Pytania kwestionariuszowe pobierane są ze strony internetowej organizatora badania i przesyłane za pośrednictwem sieci do dowolnego miejsca, w którym znajduje się respondent z podłączonym do Internetu komputerem. Zastosowanie

techniki CAWI daje możliwość bieżącego monitorowania stanu realizacji badania i struktury badanej populacji. Respondent może wziąć udział w badaniu w najbardziej dogodnym dla niego terminie i o dowolnej porze, dzięki czemu ilość poprawnie wypełnionych kwestionariuszy jest na wysokim poziomie. Metoda CAWI umożliwia dotarcie do wszystkich respondentów przy użyciu dobrze skonfigurowanego mailingu wraz ze szczegółową i czytelną instrukcją posługiwania się programem.

Zogniskowany wywiad grupowy (FGI) jest klasyczną techniką badawczą nastawioną na pogłębioną eksplorację problemów. W spotkaniu biorą udział osoby o podobnym profilu (w zależności od tematyki badania składają się na niego różne cechy demograficzne jak i związane z sytuacją życiową, deklarowanie poglądów). Badanie polega na swobodnej dyskusji kierowanej przez moderatora według wcześniej napisanego scenariusza, który jest dość ogólny i zawiera wyłącznie kwestie (pytania) problemowe wymagające poddania pod polemikę podczas spotkania.

Do badania FGI został zastosowany dobór respondentów z następującym podziałem na grupy w ramach powiatów:

1. Fokus nr 1: konecki i skarżyski;
2. Fokus nr 2: starachowicki i ostrowiecki;
3. Fokus nr 3: opatowski i sandomierski;
4. Fokus nr 4: włoszczowski i jędrzejowski;
5. Fokus nr 5: kielecki, m. Kielce;
6. Fokus nr 6: staszowski i buski;
7. Fokus nr 7: kazimierski i pińczowski

W każdej z grup fokusowych wzięły udział osoby reprezentujące poszczególne instytucje/placówki:

- ▶ osoby, które zajmują się „niebieską kartą” i sprawami związanymi z przemocą (przedstawiciele policji),
- ▶ dyrektor/zastępca OPS/MOPS,
- ▶ zawodowi/społeczni kuratorzy sądowi, którzy stykają się z problemem przemocy,
- ▶ psychologowie/wychowawcy szkolni,
- ▶ przewodniczący miejsko-gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych i przemocy w rodzinie,
- ▶ psychologowie z poradni psychologiczno-pedagogicznej,
- ▶ przedstawiciele ośrodków wychowawczych oraz psychologów szkolnych,

- ▶ terapeuci ds. uzależnień i przemocy,
- ▶ przedstawiciele lokalnych organizacji pozarządowych oraz inne podmioty działające na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- ▶ przedstawiciel poradni zdrowia psychicznego/poradni rodzinnych,
- ▶ przedstawiciel Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie,
- ▶ przedstawiciel Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Rozwiązywania Problemów Przemocy w Rodzinie.

Próba badawcza - sondaż

Badania sondażowe zostały zrealizowane na łącznej grupie 7867 osób. W skład trzech grup respondentów weszło 4108 uczniów, 3124 rodziców oraz 635 nauczycieli.

Ze względów czysto praktycznych, jednostką doboru próby były konkretne szkoły; natomiast jednostkami analizy byli: uczniowie, rodzice i nauczyciele. Pozwoliło to znacznie skrócić czas realizacji badań. Ponadto uzyskano możliwość konfrontowania opinii wyrażonych przez uczniów z opiniami ich własnych rodziców i nauczycieli. Szkoły, w których zrealizowano badanie były wybierane losowo na podstawie bazy danych Kuratorium Oświaty w Kielcach. W operacji losowania uwzględniono następujące warstwy: powiat oraz stopień i profil badanych szkół.

Badanie zostało zrealizowane łącznie na terenie 120 szkół. Rozkład operatu losowania przedstawia poniższa tabela:

Tabela 1 Szkoły według typów i powiatów w których zrealizowano badanie

Powiat	Gimnazja	Licea Ogólnokształcące	Licea Uzupelniające	Licea Profilowane	Technika	Technika Uzupelniające dla uczniów Zasadniczych Szkoł Zawodowych	Zasadnicze Szkoły Zawodowe
Buski	3	1	0	1	1	0	1
Jędrzejowski	4	1	0	0	1	0	1
Kazimierski	2	1	1	0	1	1	1
Kielecki	11	2	0	0	2	0	2
Konecki	4	1	1	0	1	1	1
m. Kielce	5	1	2	1	1	1	1
Opatowski	4	1	0	0	1	1	1
Ostrowiecki	4	2	0	0	2	1	1
Pińczowski	2	1	0	0	1	0	1
Sandomierski	3	2	0	0	3	1	1

Skarżyski	2	1	1	1	1	0	1
Starachowicki	3	0	0	1	1	0	1
Staszowski	3	1	0	1	1	0	1
Włoszczowski	3	1	0	0	1	0	0

Ankiety wypełniane były przez uczniów, którzy byli obecni w szkole w dniu badania. Do udziału w sondażu zapraszane były wszystkie roczniki uczniów, po jednej klasie z każdego rocznika. Wszyscy uczniowie, którzy brali udział w badaniu otrzymywali dodatkowo kopertę zawierającą ankiety swoich rodziców. W badaniu brali udział wszyscy nauczyciele, którzy byli obecni w dniu badania w szkole. Udział w badaniach był dobrowolny. Respondentom zagwarantowano anonimowość wypowiedzi.

Zebrana próba jest reprezentatywna dla uczniów, rodziców i nauczycieli szkół w województwie świętokrzyskim. Uzyskana próba badawcza pozwala na wnioskowanie z błędem pomiaru wynoszącym 1,5% dla uczniów, 2% dla rodziców oraz 4% dla nauczycieli (przy założeniu 99% poziomu ufności).

4. Wyniki badania

Specyfika województwa świętokrzyskiego w kontekście problemów agresji i przemocy w środowisku szkolnym

Województwo świętokrzyskie należy do tzw. czwartej grupy regionów Polski wraz z województwami: dolnośląskim i warmińsko-mazurskim, oferuje ono swoim mieszkańcom relatywnie najniższy poziom życia. Wpływają na to głównie czynniki ekonomiczne.

W roku 2011 w świętokrzyskim, w porównaniu z innymi regionami Polski, najniższe były dochody w przeliczeniu na mieszkańca. W marcu 2011 roku wyniosły one 1035 zł. Dochody rodzin w tym regionie plasowały się na 12 miejscu w Polsce i wynosiły 2725 zł.³ Dla porównania w województwie mazowieckim dochody na osobę wynosiły 1631 zł, a na rodzinę – 3794 zł.

Mieszkańcy województwa świętokrzyskiego mieli w marcu 2011r. najniższe aspiracje dotyczące wzrostu dochodów, chociaż realnie wzrosły one w tempie 5 pkt. procentowych w ciągu dwóch lat. Na uwagę zasługuje również fakt względnie rzadkiego zadłużania się rodzin w świętokrzyskim (ostatnia pozycja w Polsce), chociaż jednocześnie aż o 14 pkt.

³ Czapiński J., Panek T., *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2011, s. 47.

procentowych zmalały tam inwestycje kapitałowe rodzin (np. w indywidualne plany emerytalne). Generalnie mieszkańcy tego regionu najbardziej pesymistycznie w kraju oceniają swoje szanse rozwojowe.

Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się również najniższym w Polsce standardem infrastruktury. Specyfika problemów cywilizacyjnych świętokrzyskiego pokrywa się z problemami charakterystycznymi dla obszarów wiejskich.

W związku z niskimi dochodami należy również rozpatrywać bardzo ograniczoną konsumpcję kulturalną mieszkańców województwa. Autorzy „diagnozy społecznej” posłużyli się w tym wypadku wskaźnikiem posiadania w domu własnego księgozbioru. Świętokrzyskie plasuje się w tym względzie na ostatnim miejscu w Polsce (20% rodzin nie ma takich księgozbiorów).

Niskie dochody skutkują również ograniczeniami w zakresie realizacji innych potrzeb. Mieszkańcy świętokrzyskiego najczęściej w Polsce ograniczają swoje wydatki na ochronę zdrowia.

Obok czynników ekonomicznych, które negatywnie klasyfikują województwo świętokrzyskie, należy wymienić już znacznie pozytywniejsze wskaźniki społeczne. Generalnie mieszkańcy tego województwa częściej są zadowoleni z warunków życia, jakie mogą mieć we własnych miejscowościach (pozycje 6 do 10 w skali kraju).

Świętokrzyskie należy do regionów bezpiecznych. W 2011 roku średni wskaźnik zachowań łamiących prawo wyniósł 2,3 (wobec 3,8 populacji generalnej Polski).⁴ Znalazło to swoje odzwierciedlenie w ogólnopolskich badaniach dotyczących agresji i przemocy w środowisku szkolnym. Według badań zespołu Anny Giza-Poleszczuk, województwo świętokrzyskie jest drugim (po Podkarpaciu) województwem w kraju, pod względem rzadkości występowania agresji i przemocy w szkole.⁵

Wartym odnotowania jest również inne zjawisko, a mianowicie najwyższe w kraju aspiracje edukacyjne. W świętokrzyskim rodzice najczęściej w Polsce pragną kształcić swoje dzieci na poziomie wyższym (85%). Wskazuje to na zauważalną strategię życiową mieszkańców regionu. W przyszłości może ona zaowocować dużym potencjałem społeczno-intelektualnym, który wydaje się być niezbędny dla celów modernizacji województwa i wzrostu poziomu życia jego mieszkańców

---

⁴ Tamże s. 245.

⁵ Giza-Poleszczuk A., Komendant-Brodowska A., Baczek-Dombi A., *Przemoc w szkole*. Raport z badań, Uniwersytet Warszawski - CBOS, Warszawa 2011, s. 28. Według raportu w świętokrzyskim w „ostatnim roku” 35% młodzieży szkolnej nie doświadczyło żadnego aktu przemocy zaczętych aktów przemocy doświadczyło jedynie 4% uczniów.

Zasadniczym celem realizowanego projektu jest wielowątkowa i wielostronna analiza problemu agresji i przemocy wobec uczniów i nauczycieli. Podstawowe problemy zostały przyporządkowane do trzech głównych bloków tematycznych:

- 1) zainteresowania i czas wolny,
- 2) atmosfera w szkole,
- 3) postawy wobec problemów szkolnych.

Poza strukturalnym opisem uzyskanych opinii, badania zakładają określenie skali zdiagnozowanych problemów ich częstotliwości oraz rangi. Uznano, że tak dokładny schemat pozwoli w większym stopniu zrozumieć zjawiska przemocy i agresji oraz – w konsekwencji – sprawniej im przeciwdziałać.

Badana problematyka ma charakter drażliwy, dlatego poszczególne zjawiska zostały zdiagnozowane wieloaspektowo. Dotyczyło to korelacji (współzależności) oraz potencjalnych zmiennych zakłócających, czyli zjawisk w sposób zasadniczy wpływają na jakość pomiarów (np. obawa czy wstyd przed ujawnieniem własnych opinii, wpływ bieżących wydarzeń komentowanych w massmediach). Wszystkie te kwestie zostały uwzględnione już na etapie projektowania narzędzi badawczych.

Zainteresowania młodzieży i czas wolny

Pierwszy blok tematyczny dotyczy zainteresowań młodzieży oraz formy i częstotliwości realizowania ich w czasie wolnym od obowiązków szkolnych.

Pytania dotyczące zainteresowań pełniły funkcję tzw. buforu. Miały one na celu „wprowadzenie” respondentów do wypełniania ankiet i przygotowanie ich do udzielania odpowiedzi dotyczących bardziej kontrowersyjnych problemów. Warto jednak zaznaczyć, że wachlarz zainteresowań badanej młodzieży jest szeroki. Poza „tradycyjnymi” zainteresowaniami, jak: muzyka (80,4%), sport (63,4%), Internet (56,3%) badani wskazywali wiele indywidualnych pasji (jak. np. taniec, grafika, jazda konna). W badanej grupie, co czwarty respondent interesuje się książkami (24%). Identyczny jest wskaźnik zainteresowania turystyką i podróżami.

O wiele ważniejszym z punktu widzenia diagnozy problemem jest to: z kim młodzież najczęściej spędza czas wolny.

Najliczniejsza grupa uczniów swój czas wolny najczęściej spędza z przyjaciółmi i znajomymi (43,1%); z rodziną z kolei swój czas wolny spędza 18,2%. Ze „wszystkimi po trochę” – 28,6%, a jedynie 6,6% - samotnie. Świadczy to o dobrych (rozbudowanych)

relacjach międzyludzkich w przypadku 93% uczniów. Pozostali wskazali w ten sposób na istnienie jakiegoś problemu (grupy problemów) w tych relacjach.

Potwierdziło to jedno z kolejnych pytań dotyczące liczebności grupy osób, jakie respondenci skłonni są uznać za swoich przyjaciół. W tym wypadku, co dwudziesty uczeń stwierdził, że nie ma przyjaciół (5,6%), co czwarty wskazywał na jedną bądź dwie osoby, a ponad połowa (54,1%) uznała, że takich osób jest więcej niż 2.

Osoby uznawane przez badanych uczniów za przyjaciół rekrutują się głównie spośród: kolegów ze szkoły (58,2%), kolegów blisko mieszkających (52,5%), bądź osób o wspólnych zainteresowaniach (26,0%).

Powyższe zjawiska świadczą o właściwych relacjach międzyludzkich w przeważającej grupie badanych. Kategoria „liczba przyjaciół” została uznana za ważną wskazówkę występujących w życiu młodych ludzi problemów i w związku z tym posłużyła do dalszych porównań.

Atmosfera w szkole

Kolejny blok sondowanych zjawisk dotyczył szeroko rozumianej atmosfery w szkole. W jego składzie znalazły się pytania dotyczące relacji między uczniami oraz uczniami i nauczycielami, zachowań agresywnych, przemocy ze strony uczniów i nauczycieli, a także świadomości i konsekwencji zachowań agresywnych.

Relacje pomiędzy uczniami oraz pomiędzy uczniami i nauczycielami zostały podzielone na: współpracę, rywalizację, „pomocniczość” (udzielanie wsparcia) oraz podporządkowanie. W badanej grupie ponad połowa respondentów wskazała na dominującą w relacjach pomiędzy uczniami współpracę (54,7%), pomocniczość wymienił co dziesiąty uczeń (10,8), natomiast rywalizację – co piąty (18,8%). Ważna wskazówka zachowań agresywnych, czyli podporządkowanie, została wskazana przez 15,8% uczniów.

W przypadku relacji pomiędzy uczniami i nauczycielami dominującą ich formą jest pomoc (34,1%), chociaż niewiele niższy odsetek wystąpił w przypadku „podporządkowania się” (32,8%). Na partnerstwo wskazał, co czwarty uczeń (25,1%), a jedynie 8% z nich stwierdziło, że najczęstszą relacją jest rywalizacją.

Kolejny, sondowany problem dotyczył skali zachowań mających znamiona przemocy. W opiniach najliczniejszej grupy uczniów (50,9%) w „ich własnej szkole/klasie” nie ma osób stosujących przemoc wobec innych uczniów. O tym, że takich osób jest niewiele przekonanych było 38,5% respondentów, a co dziesiąty badany wskazał, że takich osób jest wiele.

W badaniach zdiagnozowano szeroki wachlarz poszczególnych zachowań o charakterze przemocy pomiędzy uczniami. Wzięto pod uwagę 26 „typowych zachowań” świadczących o przemocy: werbalnej, psychicznej, materialnej, seksualnej, fizycznej, fizycznej gwałtownej (z użyciem niebezpiecznych przedmiotów lub okrucieństwem), oraz tzw. cyberbullyingu, czyli przemocy za pośrednictwem nowych środków komunikowania się.⁶

Z zebranych danych utworzono dwa typy skal. Pierwsza skala „klasyczna” powstała na podstawie indeksowania poszczególnych odpowiedzi wartościami liczbowymi. W tym wypadku odpowiedziom wskazującym na częste zachodzenie zjawisk przyporządkowano 2 punkty, rzadkim – 1 punkt, a odpowiedzi wskazujące na brak zjawiska otrzymały 0 punktów. Po indeksacji wyliczono średnie ważone, wraz z błędami oszacowania. W ten sposób utworzono hierarchiczną skalę najczęstszych zachowań o podłożu przemocy.

Druga skala zbudowana jest na podstawie częstości poszczególnych zachowań o charakterze przemocy, skierowanych do konkretnych uczniów.

Analiza skali klasycznej pozwoliła nam określić najczęstsze rodzaje przemocy pomiędzy uczniami w badanych szkołach. Najpowszechniejszym rodzajem przemocy pomiędzy uczniami okazało się być „obrażanie słowne” (średnia 0,64 - 12,9% częstych zachowań). Na uwagę zasługuje również wysoka ranga przemocy o charakterze seksualnym pocałowanie kogoś wbrew woli tej osoby (średnia 0,42 - 9,3%). Stosunkowo nowym zjawiskiem jest cyberbullying. W badanej grupie 7,7% uczniów stwierdziło, że miało to miejsce często. Stosunkowo rzadko wystąpiły w badanej grupie symptomy przemocy fizycznej-gwałtownej. Na pobicie z użyciem groźnego narzędzia wskazało 3,3% uczniów a na pobicie z uszkodzeniem ciała 3,5%.⁷

---

⁶ Szczegółowy opis strukturalny badanych zachowań znajdzie się w rozdziałach poświęconych: uczniom, rodzicom i nauczycielom.

⁷ Wszystkie analizowane zachowania są skorelowane statystycznie (dwustronnie) na poziomie istotności 0,05. Siła tych korelacji (rangowych) jest średnia tzn. oscyluje na poziomach 0,4 do 0,6.

Tabela 2 Skala zachowań o charakterze przemocy pomiędzy uczniami

Czy ktoś?	Średnia	
	Skala	Błąd oszacowania
Obrażał cię/ wymyślał Ci	0,64	0,01
Ktoś próbował w twojej szkole Cię pocałować, mimo, że nie miałś/eś na to ochoty	0,42	0,01
Otrzymałaś/eś złośliwego maila lub wiadomość na komunikatorze (np. gadu-gadu, Facebooku, Naszej Klasie)	0,40	0,01
Zmuszał Cię do robienia rzeczy, na które nie miałś/eś ochoty	0,35	0,01
W Internecie pojawiły się informacje, zdjęcia lub filmy z Twoim udziałem, mające Cię ośmieszyć	0,33	0,01
Naśmiewał się z Ciebie	0,31	0,01
Rozpowszechniał o Tobie kłamstwa	0,30	0,01
Ktoś Cię umyślnie potrącił, przewrócił	0,25	0,01
Ktoś w Twojej szkole próbował Cię dotykać w miejsca intymne	0,24	0,01
Nadał Ci obraźliwe przezwisko, przezywał Cię	0,23	0,01
Zostałaś/eś wykluczony, odtrącony przez innych uczniów	0,21	0,01
Pobił Cię któryś/aś z kolegów/koleżanek z klasy	0,20	0,01
Grożono Ci użyciem, noża gazu lub innego narzędzia	0,19	0,01
Zabrano Ci pieniądze lub telefon, używając siły lub groźbę	0,19	0,01
Ktoś próbował Cię rozebrać, obnażyć	0,18	0,01
Podglądano Cię w toalecie	0,18	0,01
Zniszczył złośliwie jakiś przedmiot należący do Ciebie	0,17	0,01
Otrzymałaś/eś obraźliwego SMS-a lub złośliwy telefon	0,15	0,01
Ubliział Twojej rodzinie, mówił o twoich rodzicach w obraźliwy sposób	0,15	0,01
Przyczepił do pleców, plecaka lub krzesła kartkę o złośliwej treści	0,14	0,01
Używano w trakcie bójki z Tobą ostrych narzędzi	0,14	0,01
Porozrzucił należące do Ciebie książki, zeszyty ...	0,13	0,01
Zmuszał Cię do kupowania papierosów piwa wbrew własnej woli	0,13	0,01
Pobił Cię uczeń innej klasy	0,13	0,01
Pobito Cię, że odniosłaś/eś rany	0,12	0,01
Ukradziono Ci pieniądze, telefon lub jakiś inny przedmiot	0,12	0,01

Skala: 0 nie było takich przypadków, 1 były rzadkie przypadki, 2 były częste przypadki

Analogiczne skale utworzono również z opinii rodziców i nauczycieli. W przypadku grupy rodziców naczelną pozycję w skalach zajmują zachowania o charakterze przemocy werbalnej. Ich ranga koresponduje z analogiczną (stworzoną z opinii uczniów). Istotne różnice dotyczą przede wszystkim cyberbullyingu. Należy podkreślić, że rodzice nie mają świadomości rangi problemów swoich dzieci w tej „nowoczesnej” formie przemocy.

W przypadku rodziców „otrzymanie złośliwego maila...” znajduje się dopiero na 13 miejscu rangi (0,4% - średnia – 0,05). Nauczyciele w swoich opiniach już bardziej zbliżyli się do poglądów uczniów w tym względzie. Rangi były porównywalne; natomiast różna była ocena częstości poszczególnych zachowań o podłożu przemocy np. „obrażanie ucznia” uzyskało indeks średniej 0,88. Może to świadczyć o częstości problemów, z jakimi uczniowie zgłaszają się do swoich nauczycieli. Często zgłaszane są przypadki przemocy werbalnej, a niemal wcale – przemocy seksualnej. Warto przy tym nadmienić, że diagnozowanie przemocy seksualnej jest trudne nawet dla ekspertów:

„Mogę powiedzieć, ponieważ jestem na etapie diagnozowania takiego dziecka z podejrzeniem o wykorzystywanie seksualne. I powiem że, gdy doszło do spotkania z kuratorem rodzinnym i pedagogiem tej dziewczynki, co się okazało – że sygnały były dużo wcześniej natomiast zdiagnozowanie czy zauważenie problemu nie jest takie łatwe. Nie jest łatwe też w szkole, tutaj mieliśmy taki plus, że dziewczynka była na obozie letnim i wychowawcy zauważyli pewne zachowania i zwrócili mi uwagę i zaczęliśmy drążyć sprawę. Ale myślę sobie de facto ,że gdyby nie doszło do tej sytuacji wyjazdu... Mimo że odbyłam kilka rozmów z tą dziewczynką, ale nie zauważyłam”.

(kobieta, psycholog, reprezentuje organizację pozarządową)

„My mamy zespół interwencji kryzysowej gdzie mogą osoby się zgłaszać i powiedzmy w roku szkolnym na 100 interwencji podejmowanych mieliśmy 2-3 sprawy gdzie było jakieś podłoże. Kwestia diagnozy jest tu trudna. A my jak każda instytucja społeczna jesteśmy zobowiązani do procedury i jest kwestia na ile dziecko i osoba projektuje sytuacje ,a na ile jest rzeczywiste. Na pewno to jest. Tutaj jeszcze będę się odnosił do tej kwestii wirtualnej, to tutaj bez rodziców, ale to zjawisko uwodzenia, groomingu jest dość mocne wśród nieletnich. To ciągle jest takie podłoże trudne do wychycenia. Ale z danych fundacji dzieci niczyje tych zjawisk jest dużo. Czyli ta świadomość znowu jest, jeśli chodzi o sprawy uwodzenia w sieci jest jeszcze”.

(Mężczyzna, przedstawiciel policji)

Zjawiska cyberbullyingu, jako nowej formy przemocy, zostały zauważone przez przedstawicieli instytucji „otoczenia szkół” (pracownicy socjalni, policjanci):

Przestępstwo „(...) jest mniej zauważalne niż fizyczne. Nie ma zgłoszeń, że tu jest pobicie(...)ale więcej przenosi się na tą płaszczyznę wirtualną, gdzie mamy zgłoszenia, że ktoś opublikował film, że ktoś gdzieś tam na jakimś portalu, blogu, na czacie i to jest wylapywane”.

(Kobieta, ekspert instytucji pomocy rodzinie).

Druga spośród wyodrębnionych skal pozwoliła na oszacowanie częstości poszczególnych zachowań o charakterze przemocy – skierowanych do ściśle określonych uczniów. W badanej populacji, siedmiu na dziesięciu uczniów nie było ofiarami żadnej przemocy. Jeden bądź dwa przypadki przemocy dotyczyły odsetka 16,6%. Trzy do pięciu symptomów wskazało 7,8%, a sześć do dziewięciu zachowań potwierdziło 3,4%. 2,9% Ponad 10, często występujących, zachowań o charakterze przemocy potwierdziło 3,1% uczniów. Uznaliśmy, że jest to grupa „ofiar” przemocy.

W analogiczny sposób skonstruowano dwie skale przemocy skierowanej do uczniów przez nauczycieli. W tej kategorii analitycznej najczęstszymi symptomami przemocy były zachowania o charakterze werbalnym jak: obrażanie słowne (12,7% wskazań częstych zachowań – średnia 0,52) oraz „ubliżanie rodzinie” ucznia (12,3% - średnia 0,46). Stosunkowo rzadziej wystąpiły inne zachowania (o charakterze przemocy fizycznej), a sporadycznie – przemoc seksualna (np. dotykание w miejsca intymne – 6,3%).

Tabela 3 Skala zachowań nauczycieli o charakterze przemocy skierowanej do uczniów

	Średnia	
	Skala	Błąd oszacowania
Obrażanie słowne	0,52	0,01
Ublizanie Twojej rodzinie	0,46	0,01
Obrażliwe przezwiska w stosunku do Ciebie	0,43	0,01
Nieuzasadnione zniżenie oceny z zachowania	0,32	0,01
Umyślne potrącenie, poszarpanie	0,32	0,01
Naśmiewanie się z Ciebie w obecności innych uczniów	0,29	0,01
Nieuzasadnione zniżenie oceny z przedmiotu	0,28	0,01
Uderzenie ręką lub jakimś przedmiotem	0,24	0,01
Dotykание Ciebie w miejsca intymne	0,23	0,01
Próba pocałowania Ciebie, wbrew Twojej woli	0,20	0,01
Rozpowszechnianie o Tobie kłamstwa	0,18	0,01
Wykluczenie, odtrącenie np. zakaz wyjazdu na wycieczkę szkolną	0,17	0,01

Skala: 0 nie było takich przypadków, 1 były rzadkie przypadki, 2 były częste przypadki

Pod względem częstości zachowań o charakterze przemocy, jakie były skierowane do poszczególnych uczniów należy zwrócić uwagę na to, że jedynie 7,2% uczniów nie wskazało żadnego takiego zachowania ze strony nauczycieli. Rzadkie przypadki (1 lub 2 zachowań) potwierdził, co piąty uczeń (19%), trzy do pięciu zachowań wskazała ponad połowa badanej młodzieży (52%); sześć do dziewięciu – co piąty, a tylko 1,4% uczniów wymieniło dziesięć

lub więcej częstych zachowań.⁸ Co ciekawe, na podstawie częściowych danych dotyczących opinii nauczycieli, żadnemu z nauczycieli w badanych szkołach nie został w ostatnim roku postawiony formalny zarzut stosowania przemocy wobec uczniów.

Dla uzupełnienia, a w zasadzie wykluczenia tendencyjności wnioskowań, warto jeszcze przedstawić problem prowodyrów konfliktów, które z reguły prowadzą do agresji i przemocy w relacjach uczniowie - nauczyciele. Zdaniem 38,9% respondentów prowodyrami są uczniowie, a dla co piątego badanego (20,4%) – nauczyciele. Czterech na dziesięciu uczniów nie ma zdania na ten temat.

W wypowiedziach ekspertów odnajdujemy również opinie świadczące o tym, że uczniowie są świadomi swoich praw, ale też często ich nadużywają:

„Idę na zajęcia, wprowadzamy jakieś zasady, kontrakt. No i to jest na zasadzie, że jest uczeń agresywny on może wstać, wyzwąć nauczyciela, terapeutę i ja dostałem swego czasu taki komunikat; ty mi nic nie możesz zrobić, bo ja wiem, jakie mam prawo. Jak mnie tylko dotkniesz, albo coś powiesz”.

(Mężczyzna, psycholog, terapeuta)

Następną diagnozowaną kwestią są przyczyny zachowań agresywnych. Została ona stworzona na podstawie indeksowania punktowego pięciostopniowych skal Likerta. W opiniach badanych uczniów najczęstszą przyczyną zachowań agresywnych jest „zazdrość o dziewczynę/chłopaka (51% wskazań – średnia 3,40). Do poważnych przyczyn takich zachowań należą również: reakcja na zaczepki (47% - średnia 3,37), reakcja na inny sposób bycia ucznia (48,8% - średnia 3,35) oraz „problemy w domu” (46,8% - średnia 3,23).

Tabela 4 Skala przyczyn zachowań agresywnych

Przyczyny:	Średnia	
	Skala	Błąd oszacowania
Zazdrość o dziewczynę/chłopaka	3,40	,021
Reakcja na zaczepki	3,37	,019
Reakcja na inny sposób bycia jakiegoś ucznia	3,35	,019
Problemy w domu	3,31	,021
Złe wzorce proponowane przez media (TV, radio, Internet)	3,23	,020

⁸ W celu dookreślenia rzetelności skal przemocy pomiędzy uczniami oraz przemocy nauczycieli skierowanej do uczniów parametry te skorelowano statystycznie (z użyciem algorytmu rangowej korelacji dwustronnej Spearmana). Korelacja jest istotna statystycznie na poziomie 0,05, a jej siła wskaźnik wynosi 0,42 (korelacja średnio silna - dodatnia). Świadczy to o tym, że znaczna grupa uczniów wskazuje zarazem przemoc ze strony swoich kolegów, jak i – ze strony nauczycieli.

Reakcja na agresję innych uczniów	3,17	,020
Reakcja na pouczanie ze strony nauczycieli	3,17	,020
„Moda” na bycie agresywnym	3,11	,020
Odrzucenie przez kolegów	3,09	,019
Reakcja na inny sposób ubierania się jakiegoś ucznia	3,08	,021
Zazdrość o dobre oceny	2,94	,020
Zazdrość o jakiś wartościowy przedmiot	2,91	,020

Skala: 1 – zdecydowanie się nie zgadzam; 2 – raczej się nie zgadzam; 3 – trudno określić; 4 – raczej się zgadzam; 5 – zdecydowanie się zgadzam

W analogicznych skalach: nauczyciele wskazywali przede wszystkim na złe wzorce proponowane przez massmedia (86% - średnia – 3,84); a rodzice – „reakcję na zaczepki” (64,8% - średnia – 3,87).

Podobnego zdania w kontekście złego wpływu mediów byli eksperci:

„W moim odczuciu też to jest tak, że uczymy się zachowań agresywnych. Jak przeszedłem cały trening dotyczący złości i agresji, skąd to jest, bo to, że się złościmy jest naturalne. I tego brakuje. Bo jeśli prowadzę zajęcia o agresji, złości to uczymy tego, że złość, agresja jest typowym zachowaniem pierwotnym, atawistycznym zachowaniem, tego nie da się wyplenić, wyrzucić. Każdy z nas się złości i tylko problem jest, w którym kierunku skanalizuje tę złość. Czy jeśli się będę złościł to mogę ją jakoś zredukować czy pójdę i komuś dam w dziob, na przykład. I my się tego uczymy. To nie jest tak, że się rodzimy z agresją. Ale mamy przykłady zachowań, filmy, zachowania rodziny, znajomych, obserwujemy środowisko, obrazy które docierają”.

(Mężczyzna, przedstawiciel policji)

Do zachowań agresywnych zdaniem uczniów dochodzi najczęściej poza szkołą. Szczególnie niebezpieczna jest pod tym względem tzw. „ulica” (36%). Co dziesiąty badany wskazał jednak miejsca związane ze szkołą, a mianowicie boisko i plac przed szkołą.

W badanych szkołach właściwe zachowanie uczniów nauczyciele najczęściej starają się egzekwować poprzez tłumaczenie zasad dobrego postępowania (34,4%). Rzadziej czynią to poprzez wyraźnie określone kary (28%) oraz nagrody (6%). Na uwagę zasługuje fakt, że jedynie, dla co dziesiątego ucznia sami nauczyciele są dobrym wzorem do naśladowania.

Wśród oczekiwań uczniów, co do cech nauczycieli przeważały takie, jak wyrozumiałość i sprawiedliwość. Samoocena uczniów jest pozytywna i zwraca szczególną uwagę na pomocniczość.

Eksperci zwrócili uwagę na nadal aktualną rolę autorytetów w formowaniu postaw:

„Wbrew jednak temu, co się mówi, dla tych młodych ludzi liczą się też autorytety nie? To jest ważny czynnik. I teraz tak, nauczyciel, co jest teraz sportowcem, gra w klubie i prowadzi z tą młodzieżą zajęcia, do niego będą wszyscy szli. A człowiek, który zajmuje się nie wiem kółkiem muzycznym, a gdzieś gra i ma jakieś tam osiągnięcia, ten człowiek będzie tutaj autorytetem. I tutaj ci ludzie, ta młodzież będzie lgnęła. Jeżeli my zagospodarujemy jakiś czas to my jesteśmy pewni”.

(Mężczyzna, przedstawiciel instytucji szkolno-wychowawczej)

W badanych szkołach w ostatnim roku zrealizowano wiele programów edukacyjnych, mających na celu redukcję agresji i przemocy (otwarte pytania dało nam kilkanaście nazw tych programów). Istotne jest natomiast to, że 92% uczniów nie potrafi (bądź nie chce) określić skuteczności tych projektów.

O jałowości niektórych spośród projektów wypowiadali się również eksperci:

„Z doświadczenia – jeździmy, programów profilaktycznych robi się potąd. Różnych. Ja zawsze pytam o skuteczność tych programów. Szkoły mają „full” już nie chcą. Ale pytam, dobrze tyle programów, a widać, że problem nadal jest. Ja jadę na interwencję, ale czasem no sorry, moje kompetencje są niewystarczające czy problem wykracza poza moje kompetencje, i brakuje pracownika innej instytucji. A on za chwilę przyjeżdża na kolejne spotkanie. I to jest takie wymijanie się”.

(Mężczyzna, przedstawiciel policji)

Postawy wobec agresji i przemocy

Postawy są fenomenem trudnym do uchwycenia za pomocą badań sondażowych. W psychologii traktuje się je najczęściej jako konglomerat czynników poznawczych (informacje), emocjonalnych oraz behawioralnych (działanie). Nieco inaczej traktuje je socjologia humanistyczna. W myśl socjologicznej teorii postawy są tzw. definicjami sytuacji – opisującymi deklarowane działanie podjęte wskutek interpretacji (rozpoznania) sytuacji. W tym ujęciu można, chociaż w ograniczonym stopniu, określić postawy na podstawie samych deklaracji. Musimy mieć jednak świadomość, że w realnych warunkach deklaracje, czy nawet szczerą wiarą we własne intencje nie zawsze przekładają się na podjęte działania.

Badani uczniowie zostali poproszeni o opisanie własnych zachowań mających miejsce w rzeczywistości. Mamy jednak świadomość, że bardziej uzyskaliśmy deklaracje zachowań, aniżeli – rzeczywiste działania.

Uczniowie w momencie zagrożenia przemocą skłonni są kierować się po pomoc przede wszystkim do wychowawców (26,2%) oraz do kolegów (25,0%). Co piąty badany

prosi o pomoc rodziców a co dziesiąty – pedagoga szkolnego. Niemal dwóch na dziesięciu badanych (17,3%) w sytuacji zagrożenia nie zamierza prosić o pomoc nikogo, uważając, że problem można rozwiązać samodzielnie.

Co ciekawe, w faktycznej sytuacji wystąpienia przemocy ponad połowa badanych zadeklarowała, że samodzielnie „broni się”. Na ucieczkę decyduje się najczęściej 6,3% uczniów, a pomoc wzywa co dziesiąty (9,3%). Liczny jest również odsetek samodzielnych interwencji wśród osób będących świadkami agresji i przemocy. Postawę taką deklaruje co trzeci uczeń (34,4%). Warto zaznaczyć, że na wezwanie pomocy decyduje się 17% świadków przemocy, a postawę obojętną deklaruje tylko 4,1%.

Najlicniejsza grupa badanej młodzieży uważa, że postawy agresywne w szkole są uzasadnione „wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach” (32,8%). Co piąty z nich twierdzi, że agresja znajduje uzasadnienie w wielu sytuacjach. Identyczny jest również odsetek tych, którzy uważają, że agresja „nigdy” nie jest uzasadniona.

Ostatnimi z poruszanych postaw były tendencje do autoagresji. Ujawniają się one, gdy jednocześnie człowiek odczuwa samotność, bezradność i brak kontroli. Uczniowie zostali zapytani o bieżące odczucia dotyczące szkoły. W badanej grupie zdecydowanie dominują odczucia pozytywne. Należy podkreślić, że liczne są również odczucia negatywne, jak: bezradność (38,7% - średnia 1,1), samotność (29,1% - średnia – 0,94), i brak kontroli (17,8% - średnia – 0,66).

Tabela 5 Odczucia uczniów związane ze szkołą

	Średnia	
	Skala	Błąd oszacowania
Radość	1,47	0,01
Przyjaźń	1,35	0,01
Bezpieczeństwo	1,12	0,01
Bezradność	1,1	0,01
Zaangażowanie	1,08	0,01
Samotność	0,94	0,01
Satysfakcję	0,82	0,01
Obojętność otoczenia	0,81	0,01
Stres	0,79	0,01
Pewność siebie	0,66	0,01
Brak kontroli	0,66	0,01
Strach	0,55	0,01

Należy podkreślić, że właściwą diagnozę autoagresji mogą postawić jedynie psychologowie i to na podstawie psychologicznych narzędzi diagnostycznych. Znaczny odsetek

negatywnych odczuć powinien być jednak pewnym ostrzeżeniem przed negatywnymi postawami.

Wyniki z FGI

Respondenci wskazali kilka rodzajów przemocy, z jaką spotykają się w swoim środowisku pracy. Jednym z nich jest przemoc fizyczna, której skala na przestrzeni lat uległa zmniejszeniu na rzecz przemocy psychicznej. Ta z kolei stała się bardziej wyrafinowana. Pracownicy szkół coraz częściej obserwują wśród uczniów mechanizmy odrzucania od grupy, nietolerancję czy poniżanie się nawzajem. Ponadto, wraz z rozwojem nowoczesnych technologii, powstało odrębne zjawisko cyberprzemocy. Niepokojąco często zdarzają się przypadki szantażu przy pomocy upokarzających zdjęć robionych telefonem komórkowym i umieszczanych na portalach społecznościowych oraz innych zachowań związanych z naruszeniem godności osobistej w przestrzeni wirtualnej, które niejednokrotnie kończą się tragedią.

Pracownicy szkół najrzadziej odnotowują przykłady przemocy na tle ekonomicznym i seksualnym, skalę przemocy fizycznej określają zaś jako malejącą. Zdaniem policjantów zajmujących się sprawami nieletnich, jest to jednak kwestia nieujawniania zdarzeń i nie zgłaszania się ofiar przemocy na policję.

W opiniach stróżów prawa szkoły usiłują rozwiązywać problem przemocy wśród uczniów we własnym zakresie, bojąc się o utratę wizerunku. Delegaci z placówek oświaty dali wyraźny sygnał, że zbyt częste interwencje policji w szkole spowodowałyby niechęć rodziców do posyłania dzieci do placówki o złej reputacji, co przy obecnym niżu demograficznym stanowiłoby zagrożenie ekonomiczne.

Zdaniem respondentów do incydentów związanych z przemocą dochodzi najczęściej w szkołach gimnazjalnych, gdyż spotkają się tam dzieci z różnych grup społecznych i przy pomocy siły lub przemocy psychicznej próbują zbudować sobie pozycję wśród rówieśników w nowym środowisku. W związku z tym, jedną z sugestii badanych było wprowadzenie profilaktyki przemocy już w szkole podstawowej.

Odnosnie zjawiska agresji w środowisku rodzinnym, respondenci zwrócili uwagę, że przemoc fizyczną częściej stosują ojcowie, jednak w liczbie odnotowanych przypadków zauważyć można tendencję spadkową. Jest to spowodowane między innymi zwiększoną świadomością dzieci, które coraz częściej wiedzą, gdzie zwrócić się po pomoc, a społeczeństwo staje się coraz bardziej wrażliwe na jakiegokolwiek kary cielesne. Niestety wzrasta współczynnik zachowań związanych z przemocą psychiczną, którą, wg badanych,

częściej stosują matki. Jej najczęstszą i niejednokrotnie bagatelizowaną formą, są zakazy, groźby i wywieranie presji, a także przemoc poprzez zaniedbanie.

Nowym, bardzo niepokojącym zjawiskiem jest stosowanie przemocy przez dzieci wobec osób dorosłych, zarówno w środowisku szkolnym (agresja słowna i przypadki agresji fizycznej wobec nauczycieli), jak i domowym (wymuszanie przez niepełnoletnie dziecko finansowania przez rodziców jego zachcianek, niekiedy żądanie pieniędzy na alkohol i inne używki, szantaże emocjonalne). Jest to zjawisko, którego nie odnotowują statystyki, gdyż rodziny nie zgłaszają takich zachowań odpowiednim organom. Przyczyną utajniania jest niechęć do przyznania się do porażki wychowawczej i nieradzenia sobie z dzieckiem oraz argument lojalności wobec dziecka, a taka bezsilność skutkuje poczuciem bezkarności.

Zapytani o skalę zjawiska samobójstw respondenci wskazali, iż takie zdarzenia częściej dotyczą chłopców, natomiast dziewczęta częściej dokonują samookaleczeń. Autoagresja, przeważająca wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych, spowodowana jest presją otoczenia i niespełnianiem stawianych oczekiwań (wymagań odnośnie wyników w nauce, wyboru kierunków szkół, zbyt duża ilość zajęć pozalekcyjnych). Młodzież popada w stany depresyjne w wyniku niedowartościowania i w ten sposób odreagowuje.

Jako główne powody zachowań agresywnych podawano zaniedbania ze strony rodziny, nieumiejętność rozmawiania rodziców z dziećmi i spełniania obowiązków wychowawczych, a także sytuację ekonomiczną w rodzinach i tak zwane eurosieroctwo (zagraniczne wyjazdy jednego z rodziców lub brak czasu spowodowany pracą ponad normę). Istotnym elementem jest także kultura akceptowania agresji i masowej konsumpcji (propagowanie stylu życia pozbawionego wartości i nastawionego na dobra materialne, gry komputerowe, w których przemoc jest powszechna i nie wiąże się z nią żadne konsekwencje).

Do sposobów radzenia sobie ze zjawiskiem przemocy, respondenci zaliczają organizowanie czasu pozalekcyjnego uczniom w szkołach, rozwijanie ich zainteresowań, wzbogacenie oferty. Niezbędne, zdaniem badanych, jest wprowadzenie programów profilaktycznych skierowanych nie tylko do młodzieży, ale także do ich rodziców, ze szczególnym naciskiem na poprawę kontaktów rodzic-dziecko i naukę wspólnego spędzania czasu z rodziną. Na jednym ze spotkań padło hasło, że jeśli jesteśmy docenieni, jest w nas mniej agresji, więc także zmiana komunikacji na linii uczeń-nauczyciel mogłaby wiele wnieść w pozytywnym rozwoju nieletnich. Obecnie nauczyciele nie umieją docenić słabszych, a faworyzują tylko najlepszych uczniów, przez co osoby o mniejszych predyspozycjach, zostają niedowartościowane i odreagowują swoje niepowodzenia.

Respondenci uznali, że należałoby powołać funkcję mediatora- osoby nie związanej w żaden sposób ze szkołą, która w sytuacji kryzysowej potrafiłaby rozwiązać konflikt nie narażając żadnej ze stron na straty moralne. Mediatorem mógłby być także uczeń ze starszego rocznika, co jednocześnie nauczyłoby taką osobę odpowiedzialności. Taki przykład rozwiązywania problemów miał miejsce w jednej z kieleckich szkół i znakomicie się sprawdził.

Wprowadzenie Zespołów Interdyscyplinarnych ds. Przeciwdziałania Przemocy miało na celu zintegrowanie instytucji zajmujących się profilaktyką przemocy, z perspektywy czasu jednak okazuje się, że nie spełniają one swojego zadania (w przypadkach, gdy dochodzi do tragedii, każda z instytucji oznajmia, że zrobiła wszystko zgodnie z przepisami, nie działając w porozumieniu). Powołanie takiej instytucji miałoby sens, gdyby organy współpracowały ze sobą z pominięciem skomplikowanych formalności i procedur.

Zebrani na spotkaniach przedstawiciele instytucji wskazali także, że pomocne będzie wprowadzenie większej liczby psychologów i dostateczna ilość rozmów indywidualnych w placówkach, gdzie ryzyko zachowań agresywnych jest zwiększone.

5. Wybrane zależności strukturalne

Ostatnim elementem prezentowanego raportu są zależności strukturalne⁹. Badane zjawiska porównano ze sobą w oparciu o następujące zmienne niezależne: płeć, wiek, stopień (typ) szkoły, wielkość (typ) miejscowości, powiat, sytuacja rodzinna, funkcja zawodowa (w przypadku grupy nauczycieli). Uzyskano w ten sposób niemal 300 istotnych statystycznie korelacji. Na potrzeby raportu przedstawiono trzy kategorie tych zależności, uznając, że mogą one skłonić nauczycieli do lepszego postrzegania skal agresji i przemocy oraz lepszego rozumienia uczniów będących ofiarami tego typu zjawisk.

1. Skala agresji i przemocy ze strony uczniów w opiniach uczniów

Poszczególne zachowania agresywne i przemoc pogrupowano w następujące przedziały:

- nie było przypadków przemocy,
- były 1-2 przypadki,
- było 3-5 przypadków,
- było 6-9 przypadków,

---

⁹ W celu ich wyznaczenia posłużono się statystycznym testem niezależności chi-kwadrat Pearsona Test ten określa powiązanie (wpływ) zmiennej niezależnej na zmienne zależne przy założeniu granicznych istotności $p=0,001$, $p=0,01$, $p=0,05$.

- było 10 przypadków lub więcej¹⁰.

Skala agresji i przemocy ze strony uczniów koreluje statystycznie z wszystkimi nadmienionymi powyżej zmiennymi niezależnymi.¹¹

Agresja i przemoc częściej dotyczy chłopców (21,4%) niż dziewczęta (16,7%). Różnicę odnoszą się do ostatniego przedziału (10 i więcej przypadków). W badanych kategoriach wiekowych agresja i przemoc dotyczyły dwóch grup: 12-15 lat oraz 16 i więcej lat.

Typem szkoły, w której zjawiska agresji i przemocy występują najczęściej jest gimnazjum (82,3%), chociaż w ostatnim przedziale (10 i więcej przypadków) najlicniejsza jest grupa uczniów liceów profilowanych (23,7% wobec 18,8% ogółu). Agresja i przemoc są skorelowane z wielkością (typem) miejscowości zamieszkiwania uczniów. Im większa miejscowość, tym częściej występują zachowania agresywne i przemoc. Wreszcie, na częstość aktów agresji i przemocy wpływa sytuacja rodzinna uczniów. Znacznie częściej ofiarami takich zjawisk są uczniowie posiadający tylko jednego z rodziców niż uczniowie z rodzin pełnych. W szczególnym stopniu na agresję i przemoc są narażone osoby posiadające tylko ojca (28,6%).

2. Skala agresji i przemocy ze strony nauczycieli

Jak już wcześniej wyraźnie napisano, w zdecydowanej większości przypadków, to sami uczniowie prowokują sytuacje konfliktowe, będące często podłożem agresji czy przemocy ze strony nauczycieli. Założono jednak, że subiektywnie postrzegane akty przemocy oraz subiektywne poczucie krzywdzenia uczniów ze strony niektórych nauczycieli mogą być trafnymi wskaźnikami atmosfery panującej w szkole. Ponadto nie należy wykluczać, że niektórzy z nauczycieli rzeczywiście stosują przemoc i agresję w celu wymuszenia od uczniów właściwego zachowania.

Poszczególne akty agresji i przemocy pogrupowano w identyczne przedziały, jak to miało miejsce w przypadku relacji zachodzących pomiędzy samymi uczniami.¹²

Znacznie częściej takie zachowania ze strony nauczycieli dotyczą chłopców niż dziewczęta.

W analizowanych grupach wiekowych zróżnicowania są niewielkie. Można jednak stwierdzić, że odczuwanie przemocy i agresji ze strony nauczycieli staje się częstsze wraz ze

---

¹⁰ Przypadki agresji i przemocy dotyczyły konkretnych osób, czyli np. uczeń wskazujący 10 i więcej takich przypadków był w ostatnim roku ofiarą 10 lub więcej tego typu różnorodnych typów zachowań agresywnych bądź przemocy. W budowie skal uwzględniono przypadki zachowań wstępujących często i rzadko.

¹¹ Patrz, aneks, tabele 1 do 6.

¹² Patrz, aneks, tabele 51-55.

wzrostem wieku badanych uczniów. Częściej także te zachowania nauczycieli odczuwają uczniowie mieszkający w małych i średnich miastach (26%) niż uczniowie ze wsi i tacy, którzy mieszkają w mieście wojewódzkim. Podobnie, jak to miało miejsce w przypadku agresji i przemocy zachodzącej pomiędzy uczniami, również w analogicznych relacjach zachodzących pomiędzy uczniami a nauczycielami zaobserwowano, że znacznie częściej takim zachowaniom nauczycieli podlegają uczniowie z rodzin niepełnych – szczególnie ci, którzy są wychowywani jedynie przez ojców.

3. Postrzeganie zachowań agresywnych uczniów w kontekście funkcji zawodowych pełnionych przez nauczycieli.

W opisywanych badaniach założono, że funkcje pełnione przez nauczycieli (a ściślej to określając - wychowawców szkolnych) mogą wpłynąć na postrzeganie skali zachowań agresywnych i przemocy występujących wśród uczniów.¹³

W analizowanych kwestiach zaobserwowano dwie zasadnicze zależności:

- poszczególne zachowania agresywne i przemoc wśród uczniów są postrzegane najczęściej przez pedagogów szkolnych, w drugim rzędzie – nauczycieli, którzy nie są wychowawcami, następnie przez dyrekcję szkoły, a dopiero na końcu przez wychowawców klas;
- jedynie w przypadku pedagogów szkolnych akty agresji i przemocy pomiędzy uczniami są postrzegane z podobną częstotliwością, jak ma to miejsce w wypadku postrzegania ich przez samych uczniów.

---

¹³ Patrz, aneks, tabele 282-292.

